

Počeci pitanja o izvjesnosti

Sažetak:

U radu se pokušava na filozofski način „prozreti“ i „pročitati“ fenomen izvjesnosti kroz kratku istoriju tog pojma od pred-sokratovaca do našeg doba.

Ključne reči: izvjesnost, istina, znanje, predsokratovci, predsokratovska filozofija

Ovo što slijedi jeste pokušaj da se, u mjeri u kojoj je to moguće, prozre priroda fenomena izvjesnosti. Da bi se tome pristupilo, nužno je, naravno, dati kratak komentar o tome šta bi, zapravo, mogla značiti ta, na prvi pogled gotovo samorazumljiva, riječ *izvjesnost*?

Psiholozi, antropolozi, ordinarni filozofi, a što je najvažnije, i oni koje nazivamo običnim ljudima – gotovo unisono zборе da bi pomenuta riječ trebala označavati nešto što bi se dalo odrediti kao *sigurnost*. To najvjerovatnije nije sporno, ali moglo bi biti nedovoljno. Jer, jezikoslovci upozoravaju i na još neka moguća i stvarna značenja riječi koja je u središtu našeg interesa. Naprimjer, *izvjesnost* može označavati ono što činimo bez kolebanja, ono što nam je jasno, što je nesumnjivo, sigurno, što je nedvosmisleno, što je očigledno itd. Pored toga, ova naša riječ označava i neminovnost, neizbježnost. Takođe, ona ima vezu i sa glagolom *izvesti*, *izvoditi*, *izvesti nekoga na uzvisinu*, na čistinu da bi bolje vidio, da bi ono skriveno učinio neskrivenim.

Isto tako, *izvjesnost* je u neposrednoj značenjskoj vezi sa glagolom *izvještavati*, pa i sa imenicom *izvještaj*. Jer, upravo izvještaji pokazuju da je ono što se nalazi u njima – *izvjesno*, da je provjereno i kao takvo obznanjeno.

Dakle, da je *istinito*.

Utoliko, kada govorimo o *izvjesnosti*, nužno imamo posla i sa *istinom*.

Mada moram ovdje upozoriti, kada se govori o izvještajima, da i pojam *izvještaja* nosi u sebi jednu unutrašnju protivurječnost: posmatrano jezički, ovaj pojam može značiti i nešto što je *izvještačeno*.

Naravno, time smo već na terenu filozofije koja, po definiciji, daje i samoj *izvjesnosti*, dimenziju opštosti, utapajući u nju mnoštvo raznorodnih značenja, a naravno i onih koja ovdje nisu pomenuta.

Gotovo identična su značenja termina *izvjesnost* i u drugim jezicima Okcidenta, osobito

u njemačkom, francuskom i engleskom. Ovdje – tek radi ilustracije – navodim da, naprimjer, u njemačkom dominiraju dvije riječi kojima se imenuje *izvjesnost*: *die Sicherheit* i *die Gewißheit*. Ova prva doslovno znači *sigurnost*, a druga, dakle, *die Gewißheit*, upravo ono za šta apsolutno izvjesno znamo da je sigurno, očigledno, nesumnjivo i da je zaista nesporno (u korijenu ove imenice je glagol *wissen* = znati i imenica *das Wissen* = znanje).

U francuskom, termin *certitude* označava, pojednostavljeno rečeno, ono što je certificirano, dakle, oficijelno dokazano i potvrđeno. Isto tako, označava i *sigurnost*, *izvjesnost*, *pouzdanost*. U engleskom jeziku imamo termine *certainity*, *certitude*, *surety* – sa istim značenjima kao i u francuskom, našem ili njemačkom jeziku.

Mogli bismo, naravno, nabrajati još primjera, ali i ovi navedeni, čine mi se dovoljnim za uvid da izvjesnost višesmisleno promiče našim postojanjem i da ga bitno određuje. Naravno i obratno: i sâm čovjek, sa svoje strane, stalno i iznova profilira sadržaje i forme izvjesnosti.

I valjda tako, tegobno i mukotrpno, ipak preživljavamo. Dakako, tako i umiremo – jer i sama smrt, sasvim sigurno, pripada izvjesnosti. Sve što se zbiva, ako se zbiva izvan toga, stvar je vještačkih konstrukcija – religijskih, povijesnih, znanstvenih i svakojakih drugih.

Ako prethodno stoji, možda nam je potrebna preciznija identifikacija sadržaja i oblika izvjesnosti u kojima smo živjeli i u kojima živimo. A takođe i svega onoga što se i unutar povijesti svagda preokreće jedno u drugo, izvjesnost u neizvjesnost a katkad i neizvjesnost postaje izvjesnost. Izgleda da je upravo ovo preokretanje nepodnošljivo. Doista vjerujem da bi takvo što jako teško podnijela i neka druga bića, savršenija i sposobnija od ljudi.

Naravno, možda o tome samo možemo nagađati. Ali, eto, na pomenutu identifikaciju – a dijelom i na nagađanje – smjera ovaj moj pokušaj. Uvijek sa svim nevoljama što uz njega idu. Naravno, kako eventualni rezultati, tako i pomenute nevolje – nužno upućuju ponajprije

na otvaranje pitanja o počecima interesa za fenomen izvjesnosti.

Na tragu pomenutog upućivanja, valjalo bi ukazati na one prve ili bolje reći, prvotne forme izvjesnosti nastale na samom početku naše civilizacije. Naime, Stari nisu postavljali pitanja o izvjesnosti da bi imali ovakvu ili onakvu sigurnost. Naime, to im jednostavno nije bilo potrebno – oni su, prvi i posljednji, imali odgovore prije pitanja. To su bila vremena u kojima su svijet i zvjezdano nebo nad njim, ništa drugo do zemljopisna karta prohodnih i prolazećih puteva. Radi se, zapravo, o parafrazi znamenog Lukácsevog uvida obznanjenog prije više od stotinu godina. Dakle, upravo u osvit prošlog stoljeća, György Lukács je na prvim stranicama svoje glasovite studije *Teorija romana*, ispisao ove zvonke i razumljive riječi: *Srećna su vremena za koja je zvjezdano nebo zemljopisna karta prohodnih i prolazećih puteva i čije puteve osvjetljava svjetlost zvijezda. Za njih je sve novo, a ipak blisko, pustolovno, a ipak posjed. Svijet je prostran, a ipak kao vlastita kuća, jer vatra koja gori u duši, iste je prirode kao i zvijezde ... Grk poznaje samo odgovore, ali ne i pitanja, samo rješenja (iako također zagonetna), ali ne i tajne, samo oblike, ali ne i haos.*

U takvom kontekstu, oslovljavanje Početka se moglo odnositi na različite sadržaje postojanja i življenja, ali ne i na one koji su se ticali potrage za izvjesnošću. Zašto? Pa ponajprije zbog toga što u svijetu koji nam pred-leži toliko blisko i čiju toplinu osjećamo na sopstvenom dlanu – nema mjesta pitanjima o smislu, o uzrocima ili pak o ciljevima svekolikog postojanja. Tek onda kada se pojave prethodno navedena i slična pitanja – pojavljuje se, takođe, i upit o izvjesnosti.

Decenijama mi se jedna ovakva spoznaja činila ne samo prihvatljivom, već i gotovo samorazumljivom. Uključujući i onaj znani, prvi pisani trag o postojanju našeg svijeta: znani Anaksimandrov fragment. Kao i svaki radišni, marljivi filozofski poslenik, bavio sam se i sâm značenjima ove prve misaone iskre. Čak sam, svojevremeno, pokušao identificirati ta značenja iskaza znanog

miletskog mislioca.¹ Smatrao sam da je sasvim primjereno propitati da li se, upravo kod Anaksimandra, nalazi najava onoga za čim je zapadni čovjek kasnije gotovo opsesivno težio – dakle, najava pitanja o *izvjesnosti*. Tada sam koristio više prevoda pomenutog fragmenta, a ponajprije one koje su oblikovali Nietzsche, Heidegger, Diels i Capelle. To je izgledalo ovako:

Odakle stvari nastaju, tu one moraju i da nestanu po nužnosti; jer one moraju da plate globu i mora im se suditi za njihovu nepravdu po redu vremena (prevod F. Nietzsche).

Ali, iz čega je stvarima nastanak i nestanak u to nastaje shodno onom što je nužno; jer one jedna drugoj uzvraćaju pravdom i plaćaju kaznu za nepravdu, shodno vremena rasporedu (prevod M. Heidegger).

Ali ono iz čega stvari nastaju, u tome one i iščekavaju po nužnosti, jer one jedna drugoj plaćaju kaznu i globu za svoje rđave postupke po redu vremena (prevod H. Diels).

Ali ono iz čega stvari imaju svoje postojanje u tome takođe nalaze i svoje nestajanje i to po nužnosti. Ipak one jedna drugu primoraše na kajanje i globu za nepravdu po redu vremena (prevod W. Capelle).

Prethodne prevode sam naveo upravo zbog toga da možemo sasvim očigledno uočiti kako u Anaksimandrovom fragmentu, nema govora a nema čak ni pomena o tome da bi pitanje o izvjesnosti moglo biti predmet ne samo filozofskog, nego i bilo kojeg drugog interesa. Drugim riječima, svijet i priroda još uvijek su bivali blizu čovjeku: *logos* i *physis* egzistirali su kao jedno. Otuda, Anaksimandrov fragment je intoniran više etički nego li ontološki. U njegovom središtu zapravo nije fenomen postojanja i nestajanja, nego pitanje pravednosti-nepravde i kazne koja se izriče „po redu vremena“. Moglo bi se, ovom prilikom sasvim pojednostavljeno, reći da je možda vrijeme onaj vrhovni sudija koji je jedini meritoran za određivanje i izricanje kazne stvarima što su se uopšte pojavile.

Fenomen *izvjesnosti* ne susrećemo ni kasnije. Recimo, kod Heraklita, *logos* je, zapravo, sve i on prožima i čovjeka, ali i ono što su Stari poznavali kao *physis*. Isto tako, u Empedoklovoj tvrdnji da se *isto istim spoznaje* naslućuje se da se tada još uvijek radi o svijetu, životu, o univerzumu koji nije raspolučen i koji nam ne otplavljuje raz-daleko, nego se giba, pulsira i živi negdje tu, gotovo na rukohvat.

Dakle, srećna su vremena za koja je svijet zemljopisna karta prohodnih i prolazećih puteva, ali ta sreća je izgleda kratkotrajna. Kod Parmenida, naime, prvi put nailazimo na stavove kojima se utemeljuje pitanje o *izvjesnosti*. Kako naučava Werner Jaeger² riječ je o Parmenidovom konceptu ili teoriji o „dva puta“ dosezanja biti. Prvi put je put istine, a drugi je put zablude. Interpreti Parmenida kao i kasnijih starogrčkih mislilaca, nerijetko pominju i tzv. „treći put“ koji nije nešto zasebno i nezavisno od pominjana dva – jer svo troje je zapravo simbolizirano u znaku Y u kojem se put istine i put zablude spajaju u zajednički produžetak.

Time je započelo putovanje koje je nosilo i nosi najrazličitija imena: *projekat, dokaz, rezultat, način, cilj, smisao*... Po svemu sudeći, zbirni imenitelj ovakvih putovanja je, zapravo, povijest. A pošto je odmotavanje povijesti programskog (a možda i programiranog) karaktera – onda je i sama povijest ništa drugo do jedna ljuštura iz koje su istekli svi životni sokovi i ona znana moć imenom *elan vitalis*.

No, koje i kakvo ime bi trebala nositi ljuštura? Vjerovatno se radi o svim onim imenima što su suprotna životu samom, suprotna igri, snovima ili pak spontanitetu mišljenja i stvaranja. Tek podsjećanja radi, pomenuću da Parmenid obznanjuje jednu doista bitnu promjenu: on, naime, pokazuje da je *odos* kao *put*, pretvoren u *methodos*, dakle, u nešto što bi moglo značiti *način puta*. A sasvim je moguće da kroz ovakvu najavu i sama filozofija postaje ništa drugo do *metodologija*. I kako vidimo, to postajanje počinje sa Parmenidom, a ne sa Anaksagorom ili sa Sokratom.

¹ Up. Miodrag Živanović, *Pojam Neprebol*, Littera, Zmijac, Prelom, Banja Luka, 2004.

² Verner Jeger, *Teologija ranih grčkih filozofa : Gifordova predavanja 1936*, preveo s engleskog Branimir Gligorić; (navode i izraze s grčkog, latinskog i nemačkog preveo Bogoljub Šijaković), Službeni glasnik, Beograd, 2007.

Ako ovo stoji, onda nije čudno što se filozofija – sasvim nužno – transformirala u tzv. *sistemska mišljenje*, u *shematizam postavljanja pitanja*, a još više u *shematizam davanja odgovora*, u *znanost o cjelini*, dalje, u *proizvodnju društva znanja* sa svim pogubnim posljedicama koje uz to idu itd.

Drugim riječima, i čovjeku i svijetu, amputirani su horizonti *mogućnosti* – ostala je samo puka stvarnost kao ono što jedino „objektivno“ i „realno“ postoji. Naravno, u ovakvoj opštoj redukciji, izvjesnost se promeće u neizvjesnost, te koliko god možemo govoriti o odsustvu nade, isto tako možemo i upozoriti na odsustvo carstva mogućnosti. O tome pišu mnogi, a za ovu priliku izdvojio bih sjajnu studiju njemačkog filozofa Christopha Hubiga pod naslovom *Der Kunst des Möglichen*.³ U ovoj trotomnoj studiji, autor naglašava da je višemilenijska potraga za izvjesnošću, rezultirala mnogo čime, a ponajviše time da se sama izvjesnost preobrati u *nesigurnost*, u *nejasne obrise stvarnosti*, te u *neizvjesnost* (*Unsicherheit, Unschärfe, Ungewißheit*).

Reklo bi se da je navedena transformacija izvjesnosti, logična posljedica erozivne (nad)moći povijesti i njenih brutalnih tvorevina. Kako vidimo, od Parmenida pa na ovamo.

No, to je, dakako, jedna doista obimna tema – za jednu posebnu priliku i za možda neko drugo mjesto.

* * *

Upravo na tragu prethodnog, namjeravao sam ovdje ispisati nešto bitno ili pak ono što bi vrijedilo kao opštevažće. Dakle, nešto što bi ličilo na sintezu, rezime ili kako se sve ne zovu tzv. skraćena ponavljanja već napisanog ili iskazanog. Ličilo bi to na zbirku gotovo morbidnih (već odavno svuda obaveznih) sažetaka, ključnih riječi i tome slično.

Da sam pjesnik, vjerovatno bih lakše riješio ovaj problem. Sasvim izvjesno, napisao bih pjesmu. Ne zbog toga što je poetski iskaz formalno jednostavnije izreći nego li svekolike filozofske

deskripcije, već što je poezija – bar za mene – nešto što pripada samom vrhu jezika. Uostalom, poezijom i svime onim što je *poiein*, bio je fasciniran i nemali broj filozofa.

Ali, kako rekoh – nisam pjesnik, čak ekstremno nemam dara za pisanje stihova. Zato sam, u više navrata, pokušavao sklopiti bar nekoliko smislenih riječi i rečenica kojima bih, kolikotoliko, približio čitaocima to stanje čovjeka, ali i svijeta – poslije Igre.

No, nisam uspio. To što sam napravio, u više varijanti, bilo je skoro odvratno. Upravo isto onoliko koliko i moja taština koja je tako moćno poticala narečenu namjeru. Stoga, odustanem od te i takve namjere i uputim se onoj manjini, ponajprije njenom korifeju koji svakako zna šta se zbiva nakon Igre.

Dakle, Vasile Vasko Popa:

POSLE IGRE

*Najzad se ruke uhvate za trbuh
Da trbuh od smeha ne pukne
Kad tamo trbuha nema*

*Jedna se ruka jedva podigne
Da hladan znoj sa čela obriše
Ni čela nema*

*Druga se ruka maši za srce
Da srce iz grudi ne iskoči
Nema ni srca*

*Ruke obe padnu
Besposlene padnu u krilo
Ni krila nema*

*Na jedan dlan sad kiša pada
Iz drugog dlana trava raste
Šta da ti pričam*

³ Christoph Hubig, *Die Kunst des Möglichen, I-III*, Transcript, Bielefeld, 2006-2015.

Bibliografija

1. Hubig, Christoph, *Die Kunst des Möglichen, I-III*, Transcript, Bielefeld, 2006-2015.
2. Jeger, Verner, *Teologija ranih grčkih filozofa: Gifordova predavanja 1936*, Službeni glasnik, Beograd, 2007.
3. Živanović, Miodrag, *Pojam Neprebol*, Littera, Zmijac, Prelom, Banja Luka, 2004.

Miodrag Živanović

Faculty of Philosophy, University of Banja Luka
Banja Luka

The beginnings of the notion of certainty

Summary:

The paper attempts to “pursue” and “read” the phenomenon of certainty through a brief history of the term from the Presocratics to our time.

Keywords: certainty, truth, knowledge, Presocratics, Presocratic philosophy
